

Список використаних джерел

1. В.В. Тарасун. Логодидактика. Нвчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – 348 с.
2. Менчинская Н.А. Очерки психологии обучения арифметике. Изд. 2-е, переработ. М., Учпедгиз, 1950. – 119с.
3. Методика викладання математики в молодших класах: Навч.посібник/М.В. Богданович, М.В. Козак, А.Я. Король. – К.: А.С.К., 1998. – 352 с.
4. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі: Курс лекцій. Частина 2 / Упорядники: О.В. Гаврилов, О.М.Ляшенко, Н.І Королько. – Камянець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – 432 с.
5. Сак Т.В. Застосування зразка у процесі формування математичних понять у дітей із затримкою психічного розвитку // Дефектологія. – 2001. - № 2. – С. 33-36.
6. Синьова Є.П. Тифлопсихологія: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 365с.
7. Тарасун В.В., Гаврилова Н.С. Особливості навчання математики молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку: Навчальний посібник. – Камянець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. – 268 с.

In the article the looks of research workers are considered in relation to the features of mastering of arithmetic tasks by junior schoolboys in a norm and with violations of psikhofizichnogo development.

Keywords: arithmetic task, thought, reasoning, development, understanding, types of tasks, forming.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376.1-056.36

Т.В. Сак

СТРУКТУРА ПІДРУЧНИКА З ПРИРОДОЗНАВСТВА СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються особливості підручника по природознавству для спеціальної школи, його структурних компонентів: текстів (основного, додаткового, пояснювального), позатекстових (апарату організації засвоєння, ілюстративного матеріалу).

Ключові слова: основний текст, додатковий текст, апарат організації засвоєння, навчальні завдання, корекційно-розвивальні завдання, ілюстративний матеріал.

В статье рассматриваются особенности учебника по природоведению для специальной школы, его структурных компонентов: текстов (основного, дополнительного, объяснительного), позатекстовых (аппарата организации усвоения, иллюстративного материала).

Ключевые слова: основной текст, дополнительный текст, аппарат организации усвоения учебной деятельности, коррекционно-развивающие задания, иллюстративный материал.

Запровадження нових навчальних програм з природознавства для спеціальної школи піднімає проблему розроблення підручників як основних носіїв їхнього змісту. Дослідники у галузі підручникотворення виділяють низку функцій, які мають бути закладені у підручнику. Це *інформаційна* – відповідність змісту чинним навчальним програмам, науковість викладу предметних знань, відповідність сучасному стану розвитку науки і техніки, логічна завершеність змісту тощо. Згідно *розвивальної* функції зміст підручника має відповідати віковим й інтелектуальним можливостям учнів, вміщувати навчальні ситуації, які спонукають до логічного мислення, до здійснення різноманітних видів діяльності і забезпечувати формування різних видів пошукової діяльності; має вчити критично оцінювати одержані результати, сприяти виробленню вміння вчитися самостійно, узагальнювати й інтегрувати знання. За *формуючою* функцією підручник має співвідносити представлену системи знань з функціональною діяльністю, тобто формувати спосіб дії, узагальнений спосіб дії; вміння застосувати знання у різних умовах, заохочувати до самостійної діяльності і творчості, поглиблювати компетентність у певних галузях знань. За *виховною* функцією підручник має акцентувати увагу учнів на ціннісних орієнтаціях і культуротворчих аспектах людської діяльності (мораль, естетика, громадянськість, правова свідомість) понукати до самооцінювання. За

управлінською функцією він слугує підґрунтям для організації навчальної діяльності відповідно цілей навчання, методично забезпечує її організацію, сприяє урізноманітненню форм і методів навчання, допомагає в контролі навчальних досягнень учнів.

Ключовим моментом у створенні підручника є його відповідність вимогам навчальної програми. Це реалізація підручником завдань курсу, що визначені у пояснювальній записці до програми; відповідність обсягу матеріалу підручника навчальній програмі; відображення питань програми у підручнику на належному рівні (мається на увазі коректність і глибина розкриття понять); використання зазначених у програмі методів навчання; спроможність забезпечити формування знань, умінь і навичок учнів з конкретного навчального предмета на кінець навчального року.

Підручник з природознавства для спеціальної школи має відповідати окресленим вимогам, однак особливості навчальних програм з природознавства визначатимуть його специфіку.

Основою навчальних програм з природознавства спеціальної школи є положення Державного стандарту базової середньої освіти освітньої галузі "Природознавство". У навчальних програмах окрім навчальних завдань вміщені корекційно-розвивальні, які конкретизуються напрямками корекційно-розвивальної роботи. При цьому корекційно-розвивальна змістова лінія органічно поєднується зі змістово-методичними лініями навчального матеріалу, у яких представлено напрямки корекційно-розвивальної роботи, які треба здійснювати на матеріалі теми що вивчається.

Корекційно-розвивальні завдання курсу охоплюють: корекційний розвиток розумових дій й операцій; формування вміння розкривати цільові, причинно-наслідкові зв'язки; розвиток саморегуляції діяльності, самоконтролю (плануючого, операційного, заключного); формування позитивних якостей особистості (вміння визначати мету діяльності, цілеспрямованість, наполегливість у досягненні поставленої мети); розвиток пізнавальної активності й емоційної сфери. Передбачається, що структурні компоненти підручника мають забезпечити розв'язання окреслених корекційно-розвивальних завдань. При цьому реалізується ідея: корекція психічних процесів відбувається під час засвоєння природничих знань, водночас останні опановуються на основі скоригованої психічної сфери учня.

У підручнику з природознавства спеціальної школи важливо дотримуватися наступності у таких аспектах: з матеріалом суміжних дисциплін (географія, фізика), так звана горизонтальна наступність, а також у самому курсі (вертикальна). Наступність у науковому і методичному плані, зокрема узгодженість у розкритті понять і викладі фактів, опора на раніше вивчений матеріал, виклад матеріалу з урахуванням вікових й інтелектуальних особливостей школярів. Отже зміст підручника з природознавства для 5 класу має бути максимально узгоджений з матеріалами підручників з природознавства для 3-4 класів; підручник з природознавства для 5-6 класу має враховувати особливості мислительної діяльності школярів цієї вікової групи. Так, школярам зі зниженим інтелектуальним розвитком характерне домінування конкретно-практичного мислення, труднощі під час розкриття причинно-наслідкових зв'язків на понятійному рівні, недостатність логічних форм мислення.

Чільне місце у розробці підручника займає проблема його структури. На думку Д.Д.Зуєва структура шкільного підручника включає: текст (основний, додатковий, пояснювальний) та позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування [1]). Одним із основних структурних елементів підручника є текст. Він реалізує вимоги навчальної програми і є основним носієм навчальної інформації. Дидакти виділяють основний, додатковий та пояснювальний тексти. Основний текст трактується вченими як вербальна структура, яка містить дидактично відпрацьований відповідно до програми матеріал, що підлягає засвоєнню. У підручниках з природознавства тексти зазвичай, представлені навчально-пізнавальними статтями, що включають характеристики найважливіших понять, фактів, законів тощо. Окрім цього, можуть бути матеріали для формування емоційно-ціннісного ставлення до світу; а також інструментально-практичні, спрямовані на застосування набутих знань на практиці, які характеризують основні способи діяльності, логічні операції, певні моральні й етичні норми і т. ін.

У підручнику з природознавства додатковий текст доповнює й поглиблює інформацію основного тексту. Він спрямований на посилення наукової доказовості й емоційного навантаження підручника. Найперше, це цікава в пізнавальному плані інформація, наприклад відомості про те, що учні вже частково знають зі свого практичного досвіду. Вона дає можливість по-іншому розглянути об'єкти, явища, які стали для них буденними, відтак поглибити знання в полі окресленої проблеми. Інформація додаткового тексту є джерелом знань, тому допустиме її відходження за межі навчальної програми.

Пояснювальні тексти становлять головну частину так званого довідкового апарату підручника. У підручниках з природознавства вони представлені предметним вступом, словником термінів і понять, примітками, поясненнями, тобто матеріалом необхідним для розуміння і ґрунтовного засвоєння навчального змісту.

На думку дидактів основний текст передусім, спрямований на реалізацію методу навчання. На основі методів навчання (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного викладу знань, частково пошукового і дослідницького (І.Я. Лернер) [3]), виділяють такі типи навчальних текстів: для реалізації пояснювально-ілюстративного методу; тексти з проблемним викладом

навчального матеріалу; тексти, які реалізують частково-пошуковий метод. У підручниках з природознавства для спеціальної початкової й основної школи найпродуктивнішим буде навчальний текст, який реалізує частково-пошуковий метод навчання. Він будується у вигляді системи запитань, коли автор безпосередньо звертається до читача, стимулює його мислительну діяльність. Стрижнем такого тексту є діалоговий виклад навчального матеріалу, а як відомо – діалогічні тексти характеризуються нижчим рівнем складності порівняно з монологічними.

У підручнику важливо дотримуватися принципу доступності тексту (основного, додаткового, пояснювального). З цією метою дидакти розробили вимоги до критеріїв складності навчального матеріалу. Це три аспекти складності текстів підручника: мовленнєвий (мається на увазі передусім синтаксична структура речень); предметний, оскільки текст відображає структурну і змістову складність певної одиниці програми; логічний, зумовлений способом викладу [6].

Мовна складність матеріалу визначається лексикою, що використовується; синтаксичною складністю; довжиною речень. Зважаючи на особливості мовленнєвого розвитку учнів з особливостями психофізичного розвитку - обмежений словниковий запас, недостатнє уміння самостійно збагачувати власний словник і користуватися ним, неспроможність сприймати складні логіко-граматичні конструкції, обумовлюють певні вимоги до мови тексту: під час пред'явлення нового матеріалу уникати незнайомих учням слів; дбати про простоту синтаксичних конструкцій і короткість речень. Корисно дотримуватися поради Я.А.Мікка, який вважає оптимальною довжину речень у текстах для початкових класів 6-8слів. Очевидно, що така ж кількість слів у реченні буде оптимальною і для учнів спеціальної школи.

У підручниках з природознавства важливо враховувати предметну складність тексту. Мається на увазі складність його змісту, який відображає складність конкретного програмового матеріалу. Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що залежно від віку учень може ґрунтовно засвоїти за один урок 7 ± 2 одиниці понять (для молодших школярів така норма складає 7-2 елементів). У навчанні учнів з особливостями психофізичного розвитку кількість понять, які вони спроможні опанувати протягом уроку значно менша. Тому при розробленні текстового матеріалу, треба керуватися принципом доступності – коректно вводити наукову термінологію, а новий матеріал будувати на раніше засвоєних знаннях.

У будь-якому підручнику логічна складність тексту, насамперед залежить від способу його побудови – індуктивного чи дедуктивного. У підручниках з природознавства продуктивним є індуктивний виклад тексту, що передбачає аналіз об'єктів, явищ, як основи для відповідного узагальнення. Такий виклад доречно застосовувати тоді, коли навчальний матеріал структурно не складний, легко виводиться у вигляді узагальнення на основі спостереження за об'єктами, явищами.

Наступною важливою складовою підручника є *апарат організації засвоєння*. Основне призначення якого – навчити дитину вчитися, сформувати у неї інструмент, за допомогою якого здобуваються знання.

У підручнику з природознавства спеціальної школи апарат організації засвоєння є визначальним для розв'язання корекційно-розвивальних завдань, закладених у навчальній програмі, окрім того він забезпечує реалізацію одного зі стрижневих принципів процесу навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку – диференціацію й індивідуалізацію. Апарат організації засвоєння може бути представлений завданнями і правами, пам'ятками, узагальнюючими таблицями, поліграфічними виділеннями тощо.

Чільне місце серед елементів апарату організації засвоєння посідають навчальні завдання. Це вербальні структурні елементи шкільного підручника, за допомогою яких досягається найбільш цілеспрямована й продуктивна переробка матеріалу підручника у свідомості учня, шляхом активізації його розумових й емоційних зусиль. Їхня основна функція полягає в організації процесу засвоєння знань. У спеціальній школі цей структурний елемент підручника покликаний реалізувати корекційно-розвивальні завдання закладені у навчальній програмі.

Дослідники класифікують навчальні завдання за характером пізнавальної діяльності учнів. За цією ознакою завдання поділяються на репродуктивні й творчі. Репродуктивні – включають вправи на відтворення навчального матеріалу, на його застосування у знайомих умовах (дії за зразком, тренувальні вправи). Вони спрямовуються на корекційний розвиток мислительної діяльності: мислительних дій й операцій, вміння розкривати причинно-наслідкові, цільові зв'язки; на розвиток логічних форм мислення (вміння здійснювати висновки, судження, умовиводи). У підручнику можуть бути й творчі завдання, ті, що передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

У підручнику з природознавства спеціальної школи провідна роль в оволодінні знаннями належить репродуктивним вправам, функціональне призначення яких полягає в тому, що вони сприяють кращому розумінню змісту навчального матеріалу, його засвоєнню (шляхом повторення і закріплення); є основним засобом формування способів діяльності, тобто предметних й загально предметних умінь і навичок; спрямовані на корекцію пізнавальних процесів, мислительної діяльності в учні з особливостями психофізичного розвитку.

До поза текстових компонентів підручника належить ілюстративний матеріал. Він виділений з урахуванням домінуючої функції, яка полягає в тому, що ілюстрація є наочною опорою мислення, покликаною посилювати пізнавальний, естетичний, емоційний та інші аспекти навчального матеріалу підручника. Ілюстративний матеріал включає не лише власне ілюстрацію, а й словесний супровід – назву об'єкта, явища, природного процесу тощо. Крім цього, цілісність ілюстрацій, а також їхній органічний зв'язок з іншими структурними компонентами забезпечує система посилань на них в тексті і завданнях підручника. У підручнику з природознавства для спеціальної школи ілюстративний матеріал допомагає конкретизувати уявлення, є опорою для мислительних дій, які виконує учень у процесі засвоєння.

Ілюстративний матеріал як структурний компонент підручника має повноцінно реалізувати провідні функції навчальної книги інформаційну, розвивальну, виховну, формуючу.

Список використаних джерел

1. Зуев Д.Д. Школьный учебник. – М.: Педагогика, 1983. – 240.
2. Кодлюк Я. Аналіз і оцінювання шкільних підручників. Дидактичний аспект // Підручник ХХІ століття 1-4. – 2003. – Січень-грудень. – С.72-79.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
4. Ляшенко О. Вимоги до підручника та критерії його оцінювання // Підручник ХХІ століття 1-4. – 2003. – Січень-грудень. – С. 60-65.
5. Сохор А. Логическая структура учебного материала. – М.: Педагогика, 1974. – 192 с.
6. Цетлин В.С. Дидактические требования к критериям сложности учебного материала // Новые исследования в педагогических науках. – 1980. – №1/35. – С.30-33.

The article deals with the natural features of the textbook for a special school, its structural components: texts (primary, secondary, interpretative) pozatekstovyyh (apparatus of digestion, illustrations).

Keywords: the main text, additional text, the unit of learning, teaching objectives, correctional and developmental tasks, illustrative material.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.264:316.42:37.091.313

Т.В. Сидорко

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ СОЦІАЛЬНОГО ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ВАЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається актуальний стан соціальних емоцій молодших школярів з важкими порушеннями мовлення в умовах спільного навчання з дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком. Вивчено ступінь володіння нормами і правилами соціальної поведінки.

Ключові слова: соціальні емоції, діти з ТПМ, інтегроване навчання.

В статье рассматривается актуальное состояние социальных эмоций младших школьников с тяжелыми нарушениями речи в условиях совместного обучения с нормально говорящими детьми. Изучены степень владения нормами и правилами социального поведения.

Ключевые слова: социальные эмоции, дети с ТНР, интегрированное обучение.

Перспективним направленням спеціального образования в Республике Беларусь на современном этапе является организация классов интегрированного обучения и воспитания на базе общеобразовательных школ. Нарботанный опыт позволяет сказать, что это наиболее гуманная и прогрессивная форма приобретения социального опыта детьми с особенностями психофизического развития. Применительно к специальному образованию, особую значимость приобретает идея развития личности, социализированной и способной самостоятельно функционировать в социуме. Сложилось мнение, что обучение в условиях образовательной интеграции открывает возможности для влияния нормально развивающихся детей на социальное развитие учащихся с особенностями психофизического развития (А. Н. Коноплева, Т. Л. Лещинская,